

СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ОСОБОВИХ ПРОНОМІНАТИВІВ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ОЛЕКСАНДРА ВИСОКОГО

У статті проаналізовано шляхи семантизації особових займенників у мові інтимної лірики Олександра Високого, зокрема прономінативів Я, ТИ, МИ, ВИ та 3-ї особи, що розкривають індивідуальну мовну картину світу О. Високого у контексті романтичного світу поета на матеріалі поетичних збірок «Любити серцем», «Образ твій вигадувати не стану». Розглянуто контекстуальну семантику особових прономінативів як рису поетики цього письменника. Окреслено індивідуально-авторські особливості їх уживання. Визначено семантичне поле особових займенників у мові інтимної поезії Олександра Високого.

Ключові слова: особові займенники, шляхи семантизації, контекстуальна семантика, інтимна лірика, ліричний герой.

Калашник О. В. Семантическое наполнение личных прономинативов в интимной лирике Александра Высокого. В статье проанализированы пути семантизации личных местоимений в языке интимной лирики Александра Высокого, в частности прономинативов Я, ТЫ, МЫ, ВЫ и 3-го лица, которые раскрывают индивидуальную языковую картину мира А. Высокого в контексте романтического мира поэта на материале поэтических сборников «Любить сердцем», «Образ твой выдумывать не стану». Рассмотрена контекстуальная семантика личных прономинативов как черта поэтики этого писателя. Очерчены индивидуально-авторские особенности их применения. Определено семантическое поле личных местоимений в языке интимной поэзии Александра Высокого.

Ключевые слова: личные местоимения, пути семантизации, контекстуальная семантика, интимная лирика, лирический герой.

Kalashnyk O. V. Semantic Content of Personal Pronominative Units in Olexander Vysoky's Intimate Lyrics. The article is devoted to the ways of semantization of personal pronouns in the language space of Olexander Vysoky's intimate lyrics, in particular, pronominals I, YOU (denoting the singular forms), WE, YOU (denoting the plural forms) and the 3rd person, which reveal Olexander Vysoky's individual language picture of the world in the context of poet's romantic world, on the base of poetry collections «To love by heart», «Not going to dream up your portrait». The contextual semantics of personal pronominal units is considered as the author's poetics feature. The individual author's peculiarities of their use are outlined. The semantic field of personal pronouns in the language of Olexander Vysoky's intimate poetry is defined.

Relevance of the research is determined by the need to identify a set of semantic peculiarities of this class of words' idiosyle in order to build a general system of pronoun literary implicational space and generalize its style-composing opportunities.

The main purpose of the article is to determine the semantic field of personal pronouns in the language of Olexander Vysoky's intimate poetry.

The object of the study occurs in the field of Olexander Vysoky's individual language picture of the world.

The subject of the investigation concerns contextual semantics of personal pronouns as a feature of Olexander Vysoky's poetics.

Material for study is based on Olexander Vysoky's collection of poems «To love by heart», «Not going to dream up your portrait».

As the analysis of Olexander Vysoky's collection of poems «To love by heart», «Not going to dream up your portrait» reveals, the semantics of personal pronouns in his intimate poetry comes

short of diversity, as the poems are based on the pronouns I, YOU, WE, referenced by a fiction character, a person whom the feelings of the fiction character are turned to, and their unity, corresponding with genre features of these poems.

Keywords: *personal pronouns, ways of semantization, contextual semantics, intimate lyrics, character.*

Морфологічний клас займенників в українській мові постійно привертає увагу дослідників як з погляду граматики, так і з погляду стилістики. Дискусійною лишається проблема визначення частиномовної належності займенника, що зумовлено специфікою його семантико-граматичних ознак: відсутністю номінативної функції, семантикою дійсничності, співвіднесеністю з іншими іменними частинами мови, здатністю заступати ці частини мови у висловлюваннях (роботи В.В. Виноградова, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, М.А. Жовтобрюха, В.М. Ожогана, О.П. Суника, М.В. Панова та ін). З другого боку, займенник, маючи надзвичайно високий рівень узагальненості семантики, здатен виконувати важливу поетичну функцію, на що звернули увагу такі дослідники, як Я.І. Гін, О.М. Селіверстова, Л.М. Синельникова, Т.І. Сільман, О.А. Олексенко, Л.І. Мацько, Р.О. Якобсон та ін. Втім з огляду на контекстуальну семантику і художнє навантаження його функціонування в поетичних текстах українських письменників мало досліджене: окремі міркування з цього приводу знаходимо в наукових студіях І.К. Білодіда, Л.А. Булаховського, П.С. Дудика, Л.І. Мацько, В.А. Чабаненка.

Актуальність дослідження, таким чином, визначається потребою виявити особливості семантики цього класу слів в ідіостилі окремих поетів, щоб вибудувати загальну систему художнього імплікаціоналу займенника і узагальнити його стилетворчі потенції.

Враховуючи широкі виражальні можливості прономінативів у такому виді ліричних творів, як інтимна поезія, де за ними криється інкогніто-адресант та інкогніто-адресат і пов'язані з ними особи, видається доцільним вивчення семантичного наповнення займенників саме в цих текстах.

Метою статті є визначення семантичного поля особових займенників у мові інтимної поезії Олександра Високого.

Об'єктом дослідження стала індивідуальна мовна картина світу О. Високого.

Предмет дослідження – контекстуальна семантика особових займенників як риса поезики О. Високого.

Матеріалом дослідження послужили збірки поезій О. Високого «Любити серцем», «Образ твій вигадувать не стану».

Поміж яскравих сучасних поетів вирізняється лірика Олександра Миколайовича Високого – нашого сучасника, поета-лірика, романтика, визначальною світоглядною домінантою якого є віра в людину, у переможну силу її краших рис – доброту, ширість, здатність кохати. Характерними ознаками його поезики є образно-традиційна насиченість текстів і позитивна емотивність. Кохання – головна тема поета, наріжний камінь його творчості. Головне, що вирізняє його інтимну лірику з-поміж інших, – намагання показати

піднесені стосунки між закоханими, його ліричний герой – це образ справжнього чоловіка, лицаря своєї любові, а реальна, справжня лірична героїня – кохана дружина – вічний ідеал, символ жіночості та досконалості.

Лірика – мистецтво прономінальної скерованості, що неодноразово відзначалося такими дослідниками, як Л.А. Булаховський, В.В. Виноградов, Я.І. Гін, С.Т. Золян, Т.І. Сільман, Л.І. Мацько, Д.М. Овсянико-Куликовський, І.Б. Циганок, Р.О. Якобсон та ін. [4: 51].

На думку Т.І. Сільман, займенники – «органічна необхідність для лірики, оскільки вони є найбільш суттєвою змістовою ланкою ліричного жанру, що окреслює взаємовідносини між «ліричним Я» і світом в узагальнювальному плані» [6: 85].

Прономінативи викликають особливу зацікавленість мовознавців, оскільки в побутовій мові їх значення цілком окреслені і шаблонні, не досить яскраво вирізняється й їхнє стилістичне забарвлення. Але в поетичній мові вони набувають нових семантичних та стилістичних функцій, що викликано метою художньої мови – вираження і впливу. Розряд особових займенників, який не має великої семантичної значущості в загальномовній системі, у поетичній творчості виступає як обов'язкова й універсальна складова, є основним засобом узагальненого зображення ліричного героя та його оточення або світу навзагал. Унікальність особових займенників полягає в тому, що вони повноцінно позначають ліричного героя в художній творчості, подібно до іменників, але уникають конкретизації, шаблонності, і особа, названа займенником, набуває широкого семантичного охоплення та активно трансформується відповідно до авторської мети.

У мові любовної лірики О. Високого знаходимо багато шляхів семантизації особових займенників, які мають велике значення для передачі переживань, емоцій та почуттів, самовираження автора, адже кохання – одне із найзагадковіших відчуттів, яке і досі не має чіткої дефініції. Воно базується на максимально суб'єктивних почуттях та властивому кожній окремій людині способі їх вираження. Тому любовна лірика якісно відрізняється від інших видів поезій, у ній домінують інтимні, сокровенні мотиви, які розкриваються тією мірою, наскільки це дозволяє автор.

У ліричній поезії «головним» займенником виступає Я, оскільки він безпосередньо пов'язаний зі способом вираження так званого «ліричного героя». Поняття «ліричний герой» було вперше застосоване Ю.М. Тиняновим [3]. На думку Ю.М. Тинянова, «голос автора», який ми сприймаємо («особистість автора», «авторське Я», «первинний автор»), є вже витвір мистецтва, художній об'єкт, реальність іншого типу, ніж життєва, це Я вже не «творець, будівничий поетичного світу, але мешканець створеного світу» [8: 83]. Цей мешканець створеного автором світу безпосередньо виражає себе займенником 1-ї особи однини, який, за висловом Д.М. Шмельова, настільки чітко співвідносить дію з мовцем, що не може бути навіть контекстуально «перенесений» на інших осіб. У таких суб'єктивно ліричних висловлюваннях ніколи не звучить ім'я автора, що свідчить про ідентичність авторського і ліричного Я [4: 52].

Науковці по-різному окреслюють типи семантизації займенника Я, однак навзагал вони зводяться до таких: «особистісне Я», «функціональне Я», «зіставне Я», «Я ліричного персонажа», «опредметнене Я», «Я уособленого персонажа» [4: 52].

Займенник Я із значенням особи ліричного героя має свою специфіку в інтимній поезії О. Високого – він майже завжди фігурує в нерозривній єдності із «любовним ТИ», часто створюючи в результаті образ «любовного МИ» (Я + ТИ = МИ). Така специфіка семантизації особових займенників у любовній ліриці закладена самим характером цих поезій, що завжди вимагає певного об'єкта, на який була б спрямована увага ліричного героя: *Я народився взимку, ти – весною, Мабуть, тому зустрілись вперше ми, Коли весна непевною ходою Ішла і віддалялась від зими...* (Я народився взимку, ти – весною); *...А поки ти ловила і сміялась, І я тобі, як міг, допомагав... На дощ ми не зважали, Ми кохались Серед хмільних і шовковистих трав* (Зненацька хмари небо заступили); *Я приніс тобі букет півоній – Дивних квітів, ніжних, запашних. Ти взяла їх бережно в долоні І в задумі дивився на них...* І далі *...І за мить в коханні ми забулись Серед квітів і духмяних трав* (Я приніс тобі букет півоній). Це типова конструкція для творчої манери цього поета, оскільки номінування ліричної героїні в поезіях О. Високого здійснюється передусім за допомогою займенника ТИ – другого після ліричного Я семантичного центру вірша, однієї зі складових його «сюжетної схеми». В інтимній ліриці О. Високого чітко простежується гармонія злиття «особистісного Я» з «любовним ТИ» як вияв глибини кохання. У віршах з «любовним ТИ» адресатом є кохана жінка, до якої звертається автор, висловлюючи свої почуття: *...Твоїм теплом я знову обігрівся – Яка ж то дивна й неповторна мить! Ти стільки літ даруєш мені весни, Ти стільки ласки віддаєш мені...* (Новий світанок барвами пролився); *... – Тобі ця сукня, люба, так пасує. – А їй, ти знаєш, вже немало літ. – Я пам'ятаю... Ти така ж красуня... Ти в сад пішла, а я дивився вслід...* (Тобі ця сукня, люба, так пасує).

Звертання до коханої – постійне ліричне ТИ – універсальна риса інтимної поезії О. Високого. Частотність вживання цього прономінатива дуже висока: є поезії, де на 12 рядків вірша займенник ТИ у різних формах повторюється 10 разів: *Ти краща від усіх, ти – моя мрія, Тобі одній віддав кохання я. Що хочеш лиш, для тебе я зумію, Ти – сонечко, ти – ластівка моя. І квіти, що так серце нам хвилюють, Візьми від мене в цей щасливий день. Вони тобі розкажуть, як люблю я, Люблю тебе одну, тебе лишень. І поцілунок мій я стримати не можу, Це знак любові, що на все життя. І кожний день, і мить коротку кожну Люблю тебе, люблю до забуття* [1: 56].

Подекуди такий рівень уживаності займенника ТИ призводить до його редукції як в семантичному плані, коли займенник тільки натякає на того, до кого звернений вірш, так і в граматичному відношенні, коли займенник набуває службових характеристик, мало акцентований, особливо в постпозиції до присудка: *Розкошлані хмари плывуть в небесах. На лузі збираєш ти квіти барвисті. А я в своїх справах щоденних, та, звісно, Твій образ – в моїх романтичних думках. Пильную, як квіти береш ти тонкі, В букет докладаєш і*

знову зриваєш. А я все дивлюсь, і ти навіть не знаєш Про мрії мої фантастичні й п'янки... (Розкошлані хмари пливуть в небесах).

ТИ — це обранець ліричного героя, до якого він звертається, висловлюючи свої почуття та переживання [3]. В аналізованих творах це ТИ завжди залишається безіменним: **Ти** до мене ніжно пригорнулася, **Я** тебе одразу обійняв... **В** мить таку, напевне, **ти** збагнула, **Як тебе** всім серцем я кохав... (Ти до мене ніжно пригорнулася); ...**Ти** мені нічого не сказала, **Видно**, не знайшла потрібних слів. **Але ти** так виразно мовчала, **Що я все**, кохана, зрозумів... (Небо у блакиті березневій); **Ах**, яка сьогодні **ти** красива **У** вечірній сукні голубій! **Мабуть**, тому якимось особливо **Прийняла ти** подарунок мій... (Ах, яка сьогодні ти красива).

В інтимній ліриці О. Високого помічаємо також випадки актуалізації референта «зівставне ТИ», у цьому разі в порівнянні з чимось або кимось підкреслюється неповторність, індивідуальність обраної жінки [4: 53]: ...**Ти** невинна, **мов зав'язь травнева**, **І прекрасна**, як перший бутон... (Знов теплом зігриваює твоїм); **З'явилась ти** з-поміж високих хвиль, **Які здіймались владно і сердито**. **Їх спротив ти** долала без зусиль, **Немов міфічна Афродита**... (З'явилась ти з-поміж високих хвиль); ...**Я тебе** лелію, наче квітку, **Я люблю тебе**, як перший раз... (Все минає, лиш кохання світло); ...**Що хочеш ти**, для **тебе** я зумію, **Ти** — сонечко, **ти** — ластівка моя (Ти краща від усіх, ти — моя мрія). Поети часто в основу своїх порівнянь закладають абстрактні поняття, образи природи, що спонукає до підсилення емоційності та експресивності [3].

Особливої значущості в інтимній поезії О. Високого набуває особовий займенник МИ. Він має контекстуально вузьку семантику, виступаючи виключно в значенні Я + ТИ. На цій об'єднувальній семантиці заґрунтована композиційна структура віршів: **Ми** кохались у травах зелених **На узліссі в тіні яворів**. **Ти** приникла всім тілом до мене, **І тебе я** в обіймах зігрів... (Ми кохались у травах зелених); ...**Ми** з тобою пестились в коханні, **Віддавались пристрасті своїй**. **Все було незвичне і казкове** **Серед квітів, в травах запаших**... **Ти** мені відкрила світ любові, **І його у серці я зберіг** (Ти мені відкрила світ любові); ...**Я тебе** голублю, наче рожу, **Наче зірки ранньої блакить**. **Ти** до мене ніжно притулилась, **Не тайла пестощів своїх**. **Ми** про все забули, **Ми** любились **Серед перших квітів весняних** (Я на тебе тільки-но поглянув).

Зазвичай у любовній ліриці поети роблять вибір між займенниками ТИ і ВИ, який часто визначається ступенем близькості/відчуженості адресата [3]. О. Високий віддає перевагу особовому займеннику ТИ («любовному ТИ»), висловлюючи тим самим глибину своїх почуттів і близькість стосунків з ліричною героїнею, адже муза поета — не тимчасова коханка, а його єдина на все життя дружина, яка вже чверть століття надихає його на творчість: ...**Ти** — все для мене, **все і вся**, **Ти** увійшла в життя назавжди, **Я** н'ю красу з **твого** лица... (Заради цього варто жити); **Ти** краща від усіх, **ти** — моя мрія, **Тобі** одній віддав кохання я... (Ти краща від усіх, ти — моя мрія); ...**І ти** всміхаєшся цим квітам, **Новонародженій весні**. **Я** знаю: **ти** одна у світі **І ти** належиш лиш мені (Завжди я думаю про тебе); ...**В тобі** природа поєднала **Найкращі риси чарівні**. **Яке ж то диво**, що **ти** стала **Натхненням, Музою** мені... (Тебе порівнювати ні з ким).

Цікавим в інтимній поезії О. Високого виявляється функціонування займенника Я як «Я особистісного». Таке Я автор пов'язує з конкретними хронотопними характеристиками та фактами біографії. У віршах «особистісне Я» набуває автобіографічних рис: *У садку, оповитім туманом Після перших травневих дощів, Біля грядок червоних тюльпанів Я тебе в час вечірній зустрів... (У садку, оповитім туманом); ...Я тебе обрав, чи, може, доля Так розпорядилася лишень... Серед ніжних першоквітів поля Ми зустрілись в наш далекий день... Як спливають роки непомітно... А люблю тебе я ще сильніш (Милі очі світять мені в душу).*

Подекуди в мові інтимної лірики О. Високого помічаємо, що референт «Я особистісне» (сам мовець) може бути не імпліцитним, а експліцитним – у цьому разі орієнтиром є дієслово в першій особі: *Виходжу в сад, який стоїть без листя, З усіх прикмет повинна бути зима... (Виходжу в сад, який стоїть без листя); Обожною місячні ночі, Їх тишу і світло сумне, Коли твої ласки дівочи Найдужче хвилюють мене... (Обожною місячні ночі).*

В аналізованих збірках трапляються займенники 3-ї особи, але зазвичай їх вживання анафоричне: ними починається наступне речення після того, в якому названо суб'єкт чи об'єкт дії. Це пряма заміщувальна функція займенників. Вона не несе в собі ніякої поетичної семантики: *...Коли чекаєш на кохання, Воно не може не прийти. Воно не може не здійснитись, Бо так влаштоване життя... (Рятує – віра, сподівання); ...І лиш любові пісня солов'їна Звучить у наших душах все життя. Вона веде, зціляє, надихає, Велична і прекрасна водночас... (Які у нас, скажи мені, надбання?); ...У музики є певна перевага: Лиш зазвучить – і вмиль бере в полон. Вона нагадує чаклунство мага, Хто помахом руки вганяє в сон... (У музики є певна перевага).*

Як виявив аналіз поетичної мови збірок «Любити серцем», «Образ твій вигадувати не стану» О. Високого, семантика особових займенників в його інтимній поезії не вирізняється розмаїттям, оскільки вірші базуються на займенниках Я, ТИ, МИ, референтами яких є ліричний герой, особа, до якої звернені почуття ліричного героя, та їхня єдність, що відповідає жанровим особливостям цих творів. Ліричне Я поета семантизується за допомогою референта «Я особистісне», що поєднується з «ТИ любовне», що дозволяє зробити висновок про вузько семантичне вживання займенників в інтимній поезії О. Високого.

Докладне вивчення семантики займенника в поетичних текстах дає матеріал для дослідження особливостей поетики того чи того письменника, у чому і вбачаємо перспективу подальшого наукового студіювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Високий О. М.** Любити серцем : поезії / О. М. Високий. – К. : «Світогляд», 2011. – 212 с.
2. **Високий О. М.** Образ твій вигадувати не стану : поезії / О. М. Високий. – К. : ДДП «Експо-Друк», 2011. – 392 с.
3. **Мурашева О. П.** Семантика и функции местоимений в поэтическом тексте [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vestnik.usru.org/releases/novye_Issledovaniy/23_3/.
4. **Олексенко О. А.** Функційно-семантична своєрідність прономінативів зі значенням особи в ліриці М. Вінграновського / О. А. Олексенко // Лінгвістичні студії : збірник наукових праць. – Вип. 27. – Донецьк :

ДонНУ, 2013. – С. 51–55. 5. **Селиверстова О. Н.** Труды по семантике / О. Н. Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 375–556. 6. **Сильман Т. И.** Синтактико-стилистические особенности местоимений / Т. И. Сильман // Вопросы языкознания. – 1970. – № 4. – С. 81–91. 7. **Синельникова Л. Н.** Местоимение в дискурсе. Монография / Л. Н. Синельникова. – Луганск : ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2009. – 412 с. 8. **Тынянов Ю. Н.** Проблемы стихотворного анализа / Ю. Н. Тынянов. – М.: Наука, 1965. – 284 с. 9. **Якобсон Р. О.** Поэзия грамматики и грамматика поэзии / Р. О. Якобсон // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 462–482.

Калашник Оксана Вікторівна – аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Україна, 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

E-mail: oksana.kalashnik.85@mail.ru

tel: +380668235219

<http://orcid.org/0000-0003-3257-8280>

Kalashnyk Oksana Victorivna – Postgraduate Student at the Ukrainian Language Department, G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, 61168, Kharkiv, Valentynivska Str., 2.